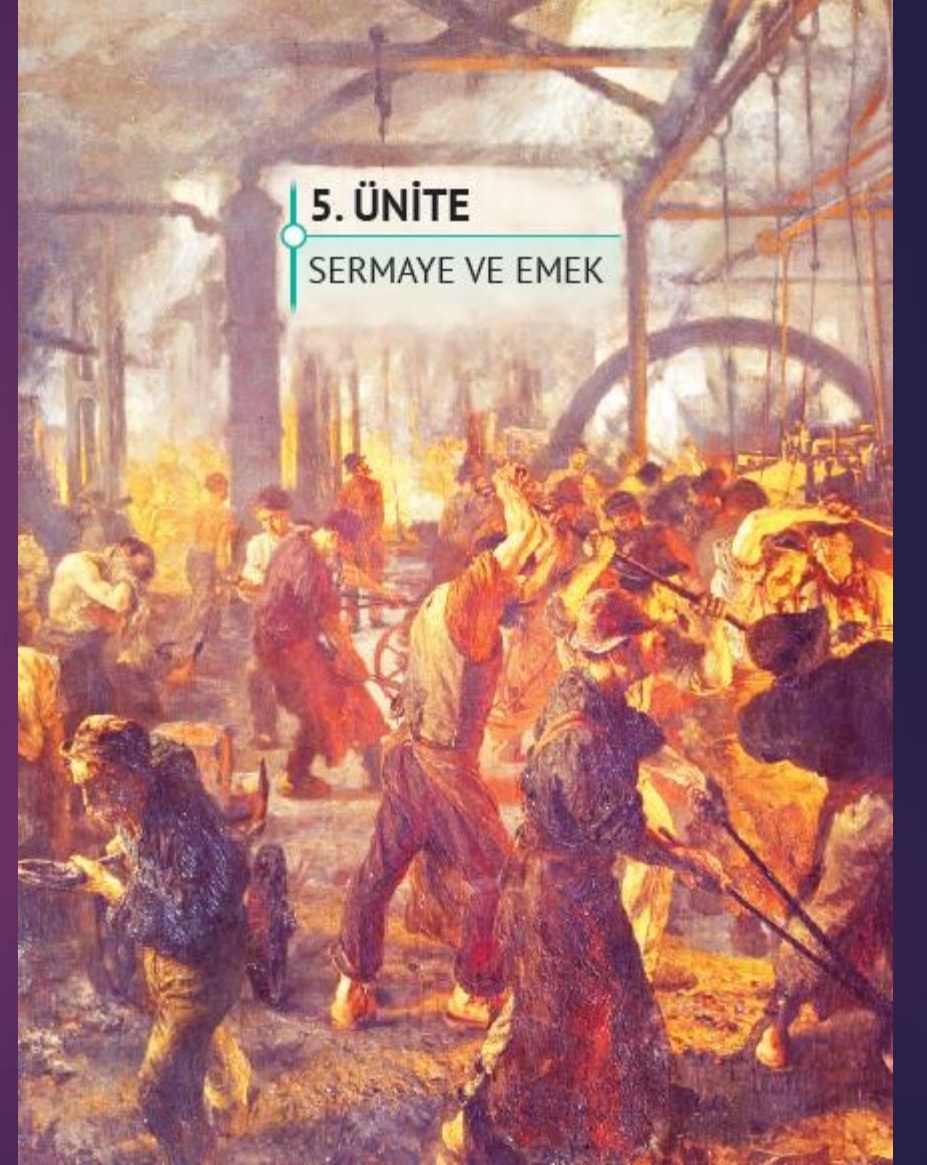
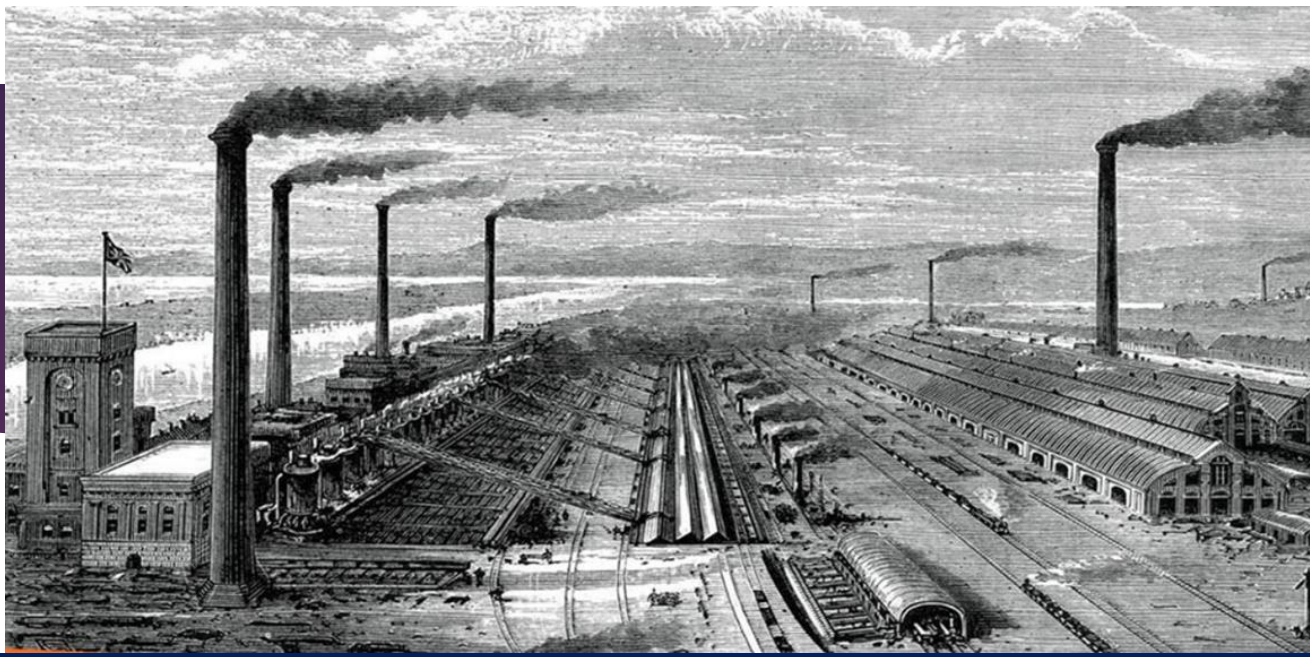
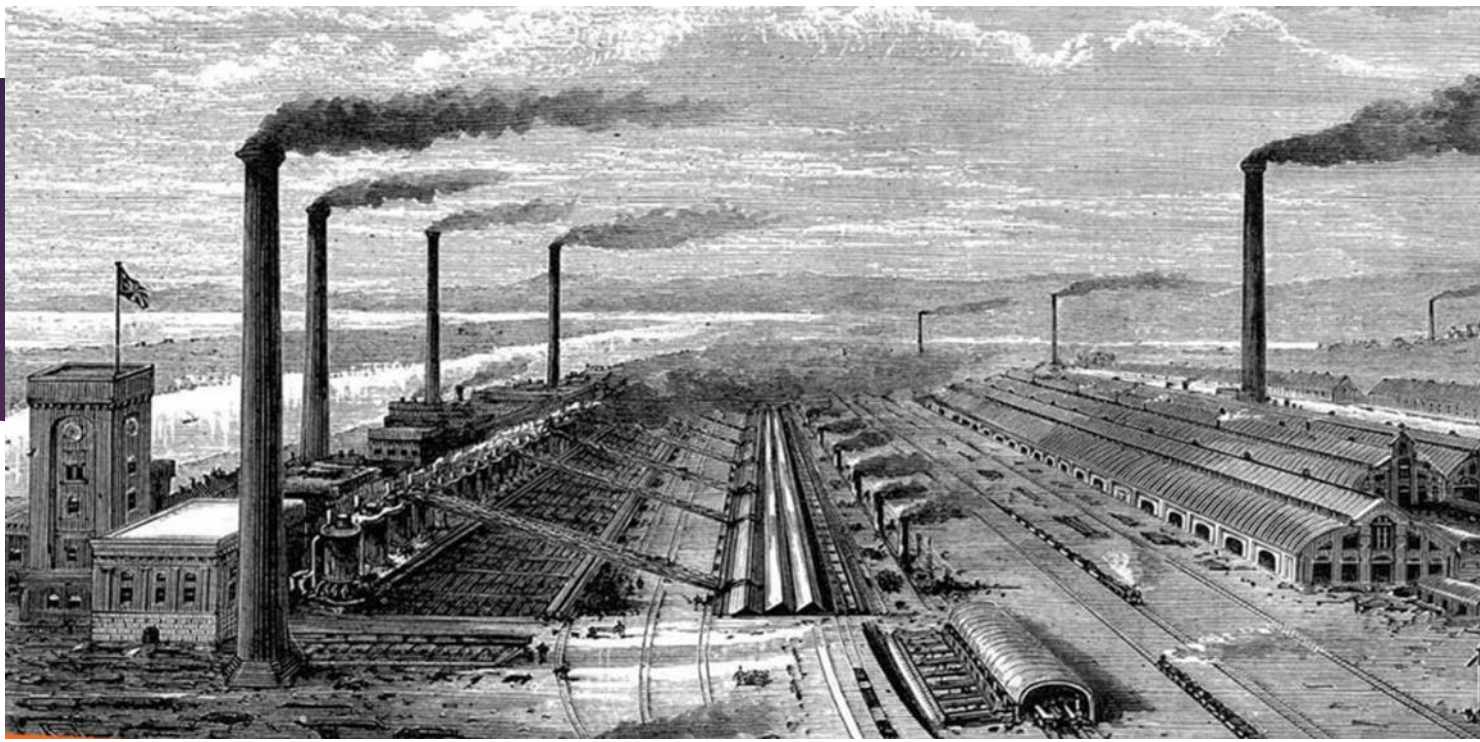

5.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI (OSMANLI DEVLETİ'NDE ENDÜSTRİYEL ÜRETİME GEÇİŞ)

- **Sanayi Devrimi**'nden önce Osmanlı Devleti'nin ekonomisi tarıma, ticarete ve küçük ölçekli atölyelerde yürütülen üretime dayanmaktadır. Zamanla merkezî otoritenin zayıflaması, tımar sisteminin bozulması, savaşlarda alınan başarısızlıklar ve toprak kayıpları sonucunda Osmanlı ekonomisi; sanayileşen Avrupa'yla rekabet edememiştir. Bu durum karşısında **Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başından itibaren Avrupa ülkeleri gibi sanayileşmek istemiştir.**

- Ancak Osmanlı'nın **sanayileşme çabaları**; sermaye birikiminin yetersizliği, bilimde ve teknolojide geri kalınması, yetişmiş personel eksikliği ve geleneksel iktisadi düşünce biçimi gibi nedenlerden dolayı sonuçsuz kalmıştır. Bunun yanında sömürgeci devletlerin faaliyetleri ve kapitülasyonlar, Osmanlı Devleti'nde sanayileşme politikalarının başarısız olmasına neden olmuştur.

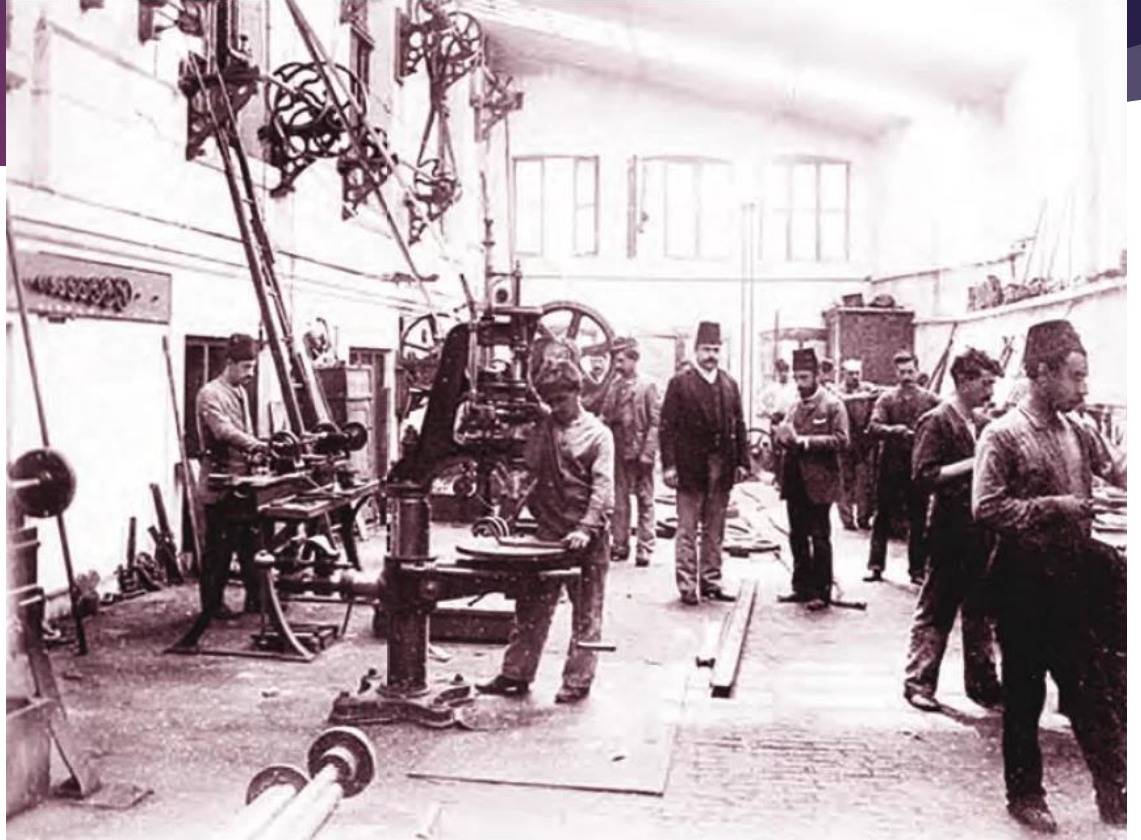

- İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi Avrupalı devletler; XVI. Yüzyılın sonlarına doğru merkantilizm sistemi sayesinde sermayelerini güçlendirmiştir. İlerleyen süreçte ekonomileri güçlenen Avrupa devletleri sanayileşmeye başlamıştır. Batı'da bu tür gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti merkantilizm karşıtı politikalar izlemiştir.

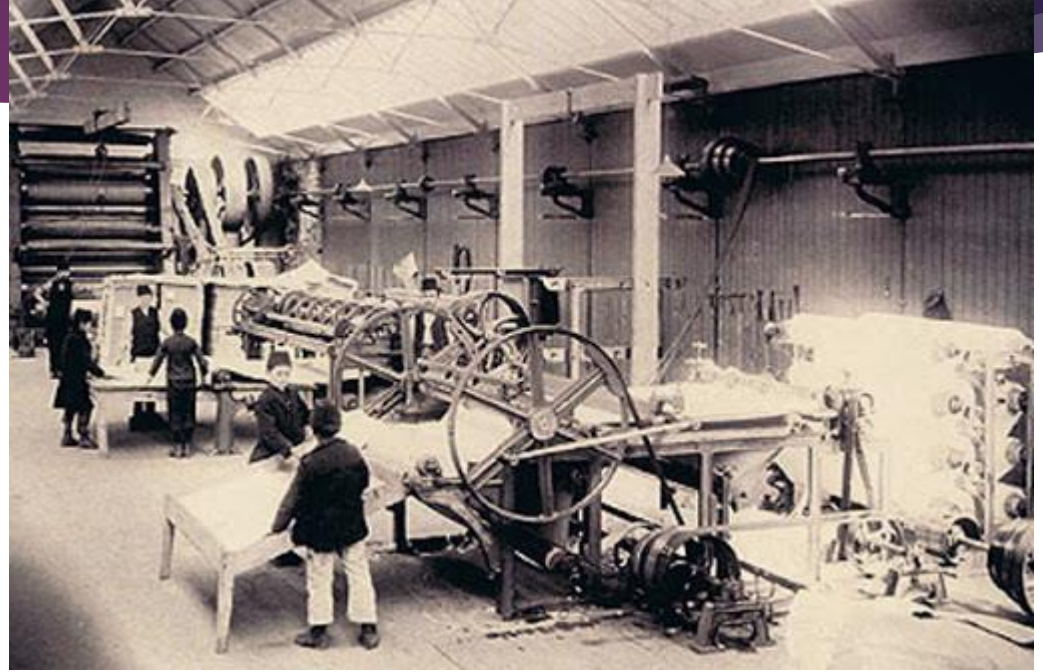

- Merkantilizmin tersine ihracatı sınırlandıran Osmanlılar, sadece aşırı bolluk olduğunda ve iç talep karşılandığında ihracata sıcak bakmıştır. İhracatın çok az olması ise sermaye girişini yavaşlatmıştır.

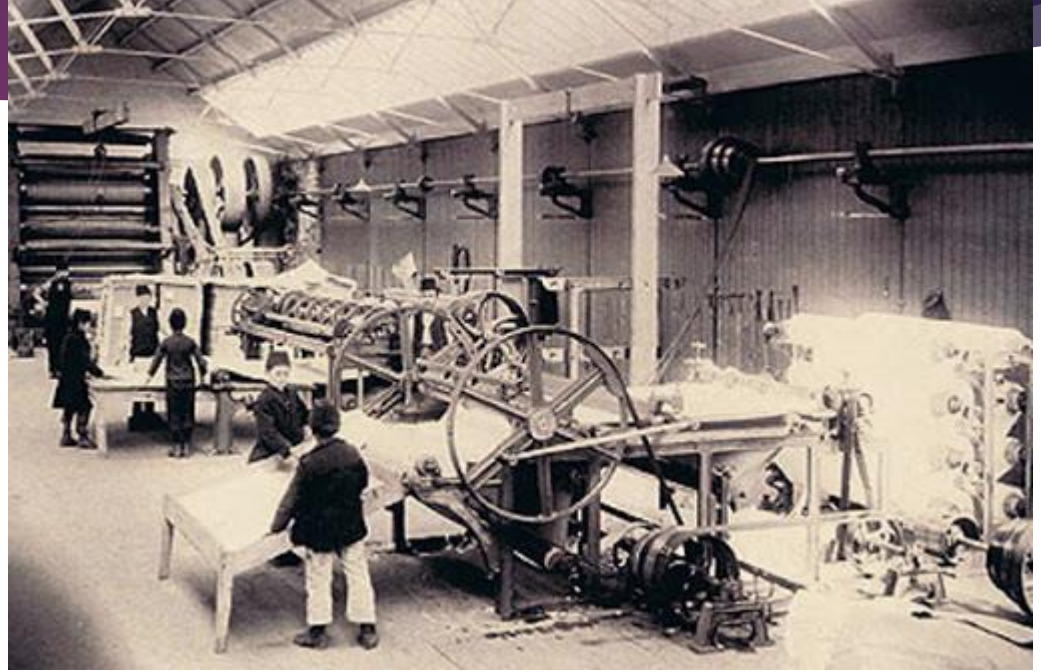
- Bu durum sanayi alanında sermaye birikimini olumsuz etkilemiş ve ülkeden sermaye çıkışını hızlandırmıştır. Bunun yanında yabancı tüccarlara sürekli imtiyazlar tanınması, sermayenin büyük bir kısmının sadece bu ellerde toplanmasına sebep olmuştur.

- Osmanlı toplumundaki gayrimüslimler, **ekonomik hayatta ticareti ve tefeciliği tekelinde tutmuş ve birikimlerini sanayiye aktarmamıştır**. Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı'da, Avrupa devletlerinde olduğu gibi ulusal sanayi, gelişme imkânı bulamamıştır.

► Osmanlı Devleti'nin sanayileşememesinin bir diğer sebebi Batı'daki yenilikleri takip edememesidir. XVII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti, bilimde ve teknikte Avrupa'nın gerisinde kalmıştır. Bunu, Avrupalı devletlerle girdiği savaşları kaybetmesiyle anlayan Osmanlılar, teknik gelişmelerden ilk defa askerî alanda yararlanmaya başlamıştır.

- XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa’da yeni buluşların, üretim sürecinde kullanılmaya başlaması ile Osmanlı ekonomisi büyük bir darboğaza girmiştir. Buhar makinasının bulunması, kok kömürü enerjisiyle demirin dökümünün yapılması ve ilk çelik fabrikasının açılması gibi icatlar, Avrupa’da sanayileşme sürecini hızlandırmıştır.

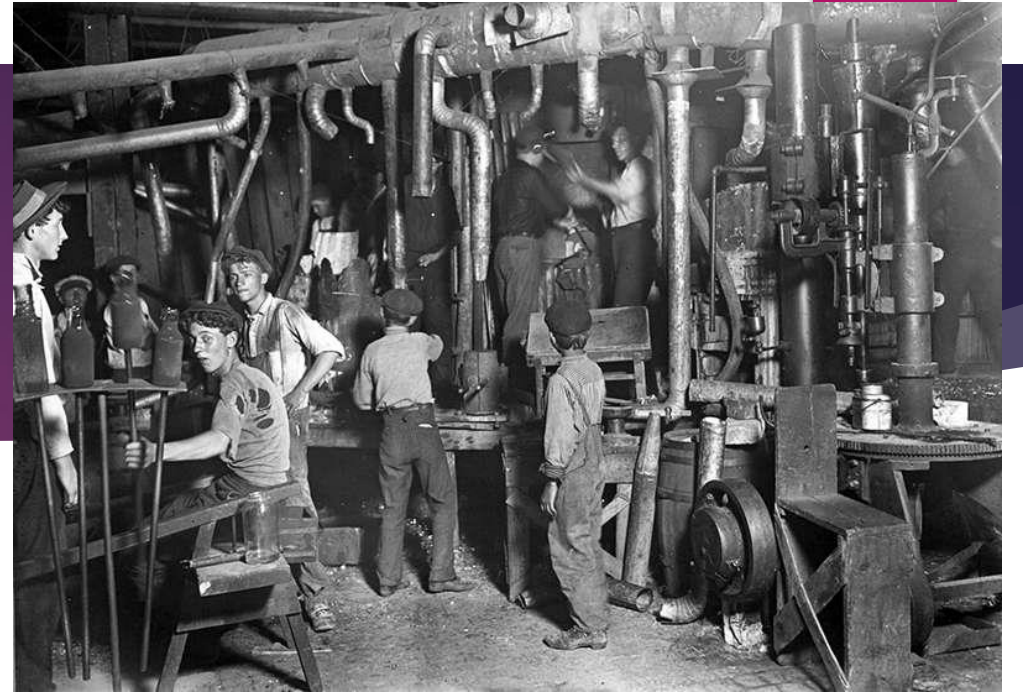

- Özellikle buharlı gemiler ve trenler sayesinde Avrupalı devletler, kolaylıkla hammadde temin etmiş ve ürettikleri malları rahatça pazarlama imkânı bulmuştur. Avrupa'da yaşanan bu gelişmelere karşın XIX. yüzyılın ortalarında bile Osmanlı Devleti'nin genelinde demiryolu ve deniz yolu ulaşımı söz konusu değildir.

- Osmanlı Devleti, sanayideki teknolojik gelişmelerin yanında **tıbbi gelişmelere** de kayıtsız kalmıştır. **Salgın hastalıklara karşı modern tıp tekniklerini uygulayamayan Osmanlı Devleti'nde, nüfus artışı** Avrupa ülkelerine göre kısıtlı kalmıştır.

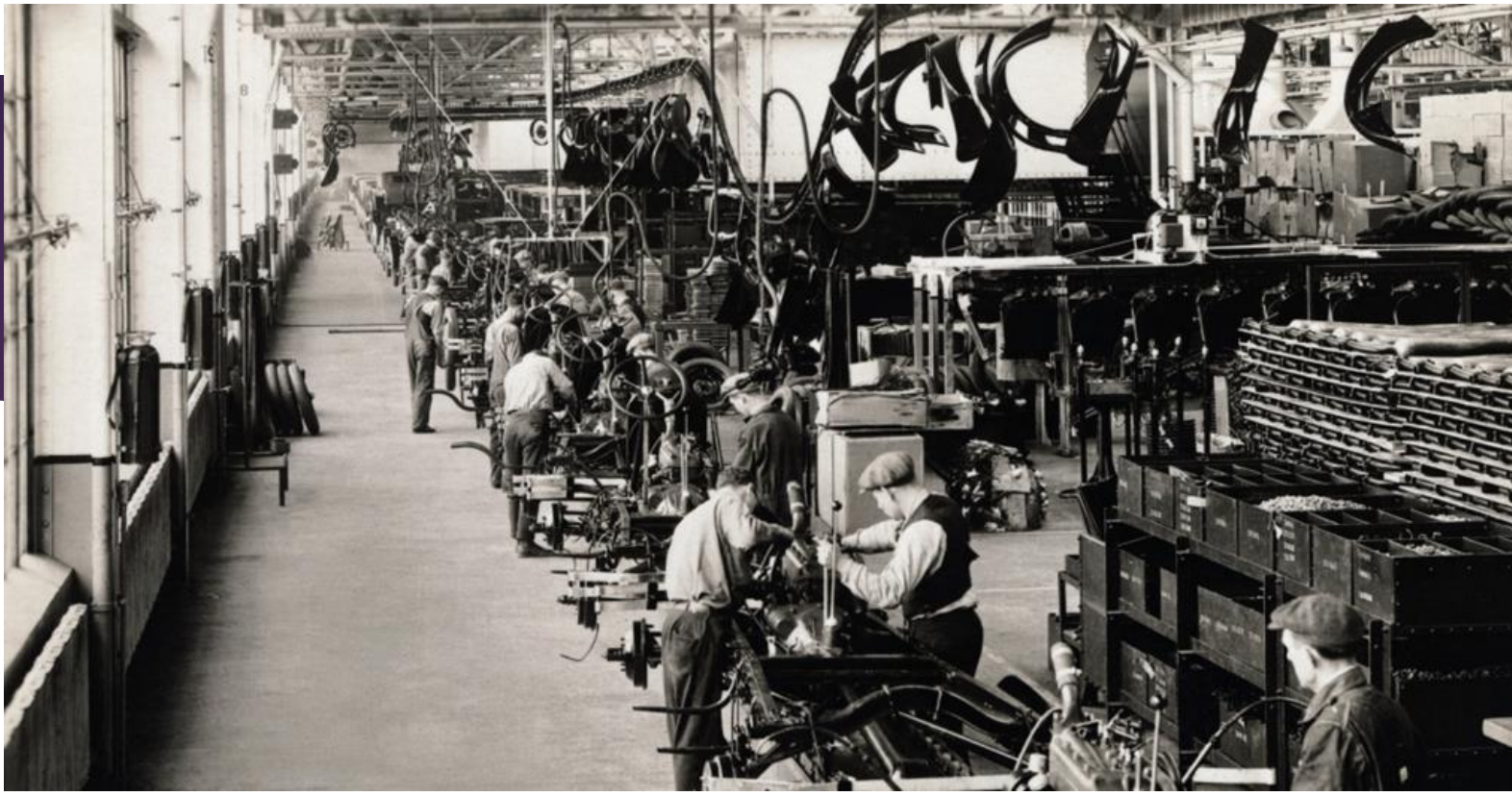
- Osmanlı Devleti'nde **sanayileşme** çabalarındaki bir diğer engel de **nitelikli personel** sıkıntısıdır. Devlet eliyle kurulan sanayi tesislerini yönetenlerin, rekabetçi bir mantıkla bu fabrikaları işletebilecek tecrübeleri olmadığı gibi o dönemde Müslümanlar arasında da yeterli beceriye sahip kişiler yoktur.

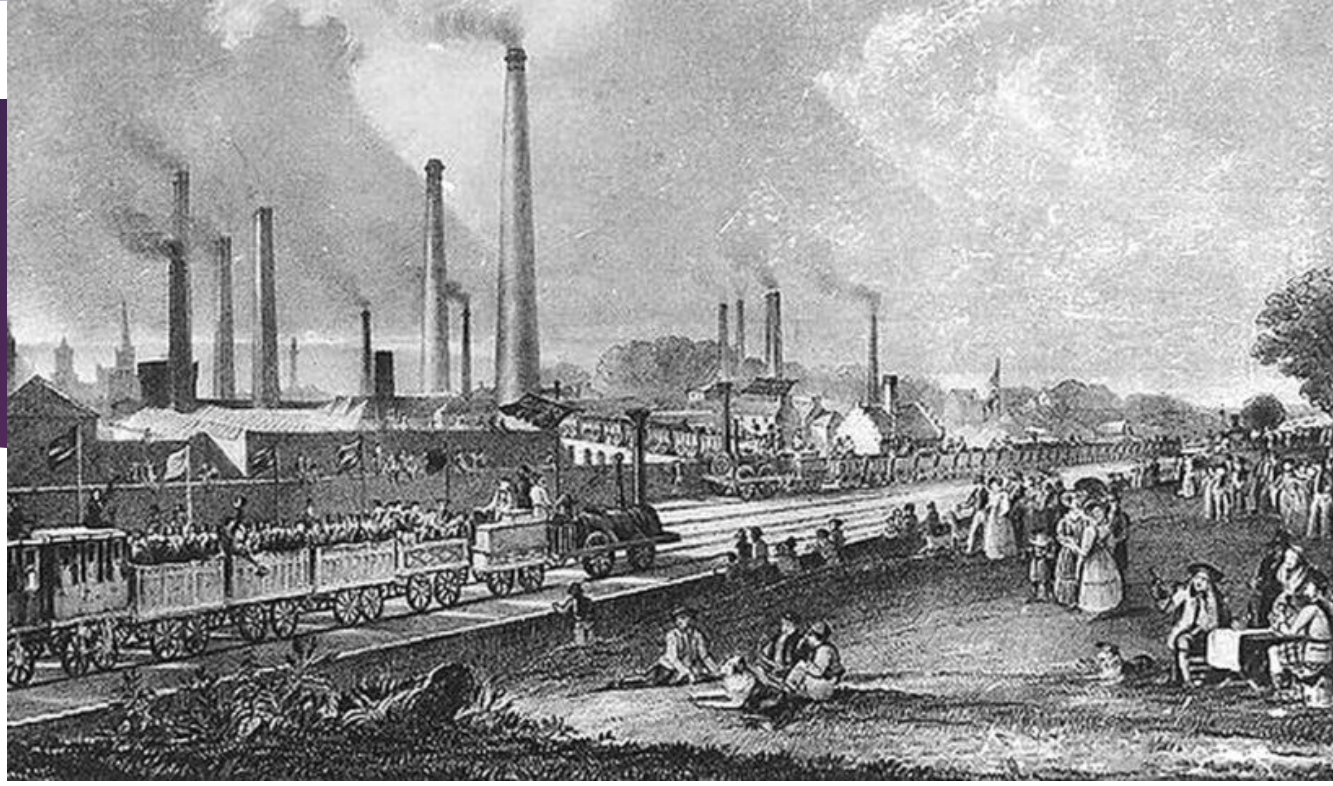
Osmanlı Devleti'nde sanayileşmeyi yürütecek personeli yetiştirmek amacıyla 1860'da Islah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun sanayi eğitimi vermek (Görsel 5.9), gümrük vergisini artırmak, sergiler açmak ve esnaf içinde şirketleşmeyi sağlamak gibi görevleri vardır.

- Bu nedenle Osmanlı devlet yöneticileri, sanayi tesisleri kurma işini daha iyi yapacağına inandıkları gayrimüslim girişimcilere emanet etmiştir. Bu tesislerde çalışacak ustabaşı, zanaatkâr ve nitelikli işçilerin büyük çoğunluğu Belçika, Fransa, İtalya gibi sanayileşmiş ülkelerden getirilmiştir. Ancak Avrupa'dan getirilen bu işgücünün maliyeti yüksek olmuştur.

- Sanayileşmenin önündeki bir başka engel de devletin ekonomik kalkınma için **uzun vadeli stratejiler üretememesidir**. Avrupa'nın üstün duruma geçmesini başta önemsemeyen Osmanlı Devleti; oluşan ekonomik sıkıntıları, **geçmişle olan bağlarının zayıflaması şeklinde** açıklamıştır.

- Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde yapılan **islahatlar**, **Batı'nın kendisine üstünlük sağladığı alanları tespit etme ve bunları gerçekleştirme yönünde değil Yükselme Dönemi'ndeki kurumların ıslah edilmesine yönelik olmuştur.** Bu durum devletin sanayileşme için uygulaması gereken uzun vadeli stratejilerin oluşturulmasını engellemiştir

- Osmanlı Devleti'nde sanayileşmenin önündeki engellerden bir diğeri ise **XIX. yüzyılda uzun süren ağır maliyetli savaşlardır. Bu savaşlar**, bir yandan işgücünü azaltırken diğeryandan devletin Osmanlı'da başlayan **sanayileşme çalışmaları** sanayileşme için bütçeden gelir ayırmasına engel olmuştur.

- Ekonomisi tarıma dayalı olan Osmanlı Devleti'nde, **nüfusun üretken kesimi savaşlarda** kullanıldığı için devletin tarımsal üretimi azalmış ve üründen elde edilen vergi gelirleri düşmüştür. Ayrıca **ağır dış borçlar** da devletin sanayileşmesi için gerekli kaynağı ayırmasını engellemiştir

- Osmanlı yöneticileri, aslında XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren ülkenin ihtiyaçlarını dikkate alan pek çok sanayileşme hamlesi yapmıştır. Ancak gerçek anlamda fabrikaların faaliyete geçmesi XIX. yüzyılın başlarını bulmuştur. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren fabrikalar çoğalmış, aynı yıllarda özel teşebbüse de fabrika kurması için çeşitli teşvikler ve kolaylıklar gösterilmiştir.

► XIX. yüzyılda ordunun, donanmanın ve sarayın taleplerini karşılamak amacıyla Osmanlı Devleti, en son kullanılan teknolojiyi Avrupa'dan ithal ederek bir dizi fabrika kurmuştur. Özellikle Tanzimat Dönemi'nden sonra hız kazanan sanayileşme hareketi sonucunda; İstanbul ve çevresinde dokuma, çuha, basma ve demir döküm fabrikaları ile **feshane**, **tophane** ve **tersane** açılmıştır. Fakat sanayileşme amacıyla kurulan bu fabrikalar, istenilen başarıları elde edememiş ve kısa sürede kapanma noktasına gelmiştir.

► Balta Limanı Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne Etkisi (1838)

- XIX. yüzyılın başlarında Sanayi Devrimi'ni tamamlayan İngiltere, **Napoleon Savaşları**'nda Fransa'yı yenerek dünya pazarlarında rakipsiz duruma gelmiştir. Ancak aynı yıllarda, Sanayi Devrimi'ni yaşamakta olan diğer Avrupa ülkeleri, aldıkları önlemlerle İngiliz mallarının kendi pazarlarına girmesini engellemiştir. Bu durumda Avrupa dışındaki ülkelere yönelen **İngilizler, Latin Amerika**'dan Çin'e kadar birçok ülkeyle ya **diplomasi yoluyla** ya da **silah kullanarak serbest ticaret antlaşmaları** imzalamıştır.

- Bu dönemde Osmanlı Devleti siyasi ve mali sorunlarla uğraşsa da hâlâ çok geniş topraklara sahiptir. Bu nedenle pazar olmaya müsait Osmanlı ülkesi, özellikle İngilizlerin ilgi odağı hâline gelmiştir. Bu pazarı ele geçirmek amacıyla İngiltere, Osmanlı Devleti ile serbest ticaret antlaşması imzalamak istemiştir.

► XIX. yüzyılın başlarından itibaren **Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa**, Doğu Akdeniz’de güçlenmiştir. Bu durum ekonomik çıkarlarını tehdit ettiği için İngiltere’yi; saltanatını tehlikeye soktuğu için de Osmanlı Devleti’ni rahatsız etmiştir. Mehmet Ali Paşa tehdidi karşısında II. Mahmud, Rusya ile **1833’de Hünkâr İskelesi Antlaşması**’nı imzalamıştır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa

► Ancak bu antlaşma ile İngiltere, Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını Rus tehdidi altında hissetmiş ve **Mehmet Ali Paşa** sorununda Osmanlı Devleti'ne yardım etmiştir. Bu yardımı karşılığında **Osmanlı Devleti, İngiltere ile 16 Ağustos 1838'de Balta Limanı Konağı'nda bir ticaret antlaşması imzalanmıştır.**

► 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın önemli maddeleri şunlardır.

- • Mevcut kapitülasyonlar devam edecek ve İngiltere'ye yeni imtiyazlar verilecektir.
- • İngilizler, Osmanlı ülkesindeki tarım ve sanayi ürünlerini serbestçe alıp satabilecektir.
- • Osmanlı Devleti, ihracat yasaklarını ve iç ticarete uyguladığı her türlü tekelleşmeyi kaldıracaktır.
- • Yabancı tüccarlar, Osmanlı ülkesinde yerli tüccara sağlanan hak ve kolaylıklardan yararlanacaktır.
- • İhracattan alınan vergiler %12, ithalattan alınan vergiler ise %5 olarak uygulanacaktır.

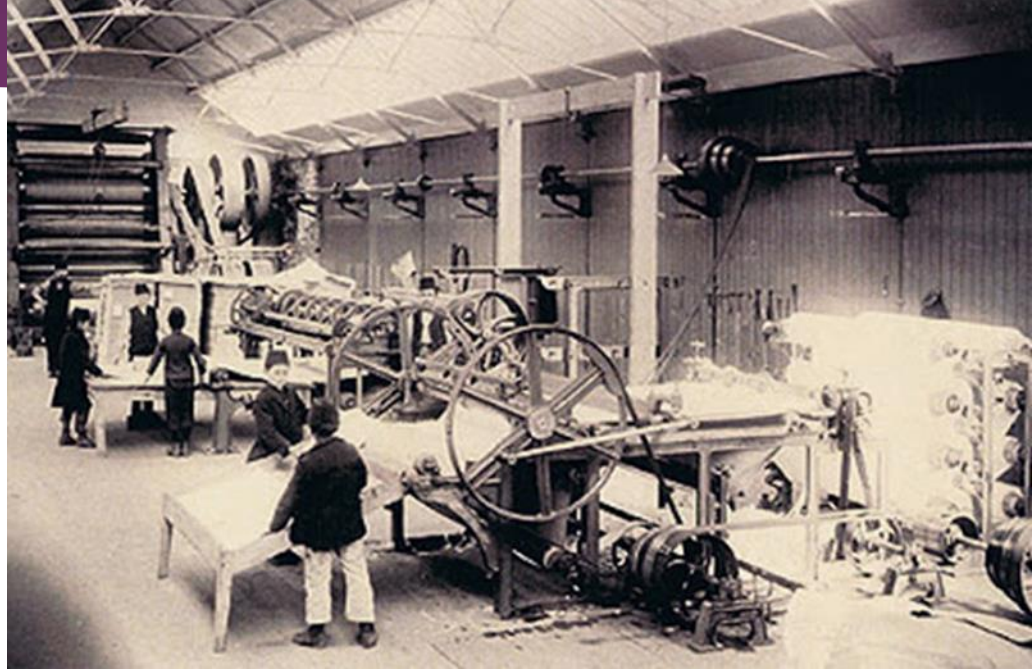
- İngiltere ile imzalanan **Balta Limanı Antlaşması**; Osmanlı Devleti'nin, sanayileşmiş Batı ülkeleriyle yaptığı ticarete önemli bir aşama olmuştur. Bu antlaşma, her devlete açık tutulmuş ve bütün Avrupa ülkeleri bu antlaşmadan yararlanmak istemiştir. Aynı yıl Fransa ile daha sonra da **İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Prusya, Danimarka ve Belçika** gibi ülkelerle ticaret antlaşmaları imzalanmıştır.

- Osmanlı Devleti'nin bu ticaret antlaşmalarını imzaladığı ve ithalatı artırdığı dönemde, Avrupalı devletler yüksek gümrük vergileri ile ithalatı azaltıp ihracatı teşvik ederek tam tersi bir politika izlemiştir. **Balta Limanı Antlaşması**'yla iç ve dış ticaretteki sınırlamalar kaldırılmış ve yabancı malların ülkeye kolayca girişine imkân sağlamıştır. Buna karşın yerli malların dışarıya çıkarılması kolaylaşmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin bağımsız ticaret siyaseti izleyebilme seçeneği de ortadan kalkmıştır.

► **Balta Limanı Antlaşması** yabancı tüccarlara vergi muafiyeti getirirken yerli tüccarlar vergi ödemeye devam etmiştir. Böylece **Osmanlı pazarları** geniş ölçüde yabancıların denetimine geçmiş ve Avrupa'yla girilen rekabet karşısında Osmanlı esnafı faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır.

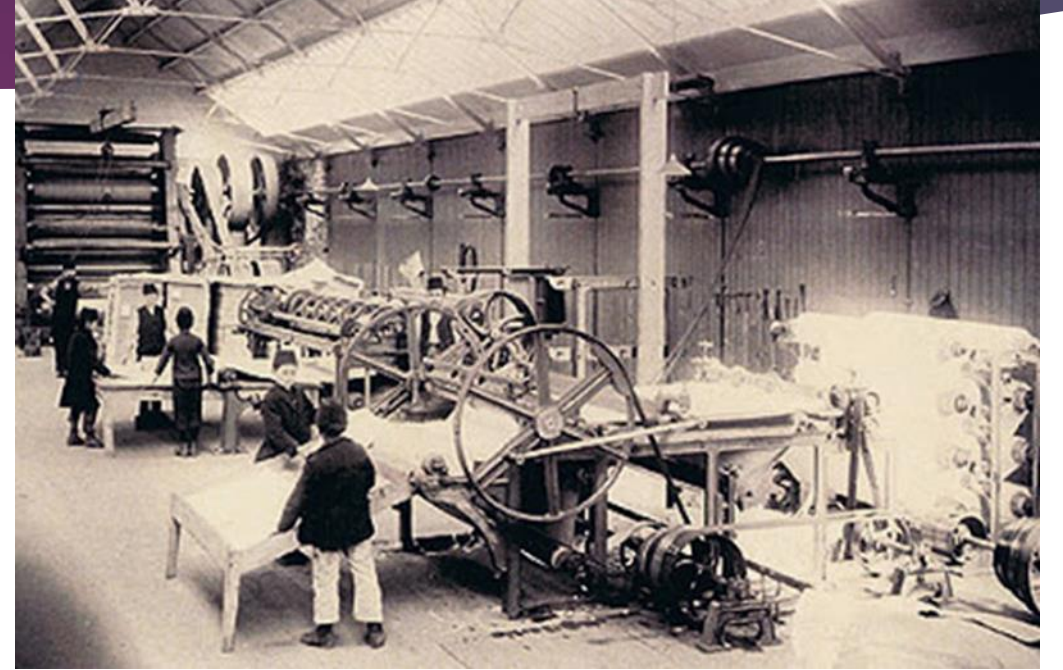

► Balta Limanı Antlaşması'nda gümrük vergilerinin düşük tespit edilmesi ve ek vergi konulamaması nedeniyle Osmanlı Devleti, gümrük gelirlerinde önemli kayıplar yaşamıştır. 1853-1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı'nın masrafları da eklenince devlet dış borçlanmaya başvurmak zorunda kalmıştır.

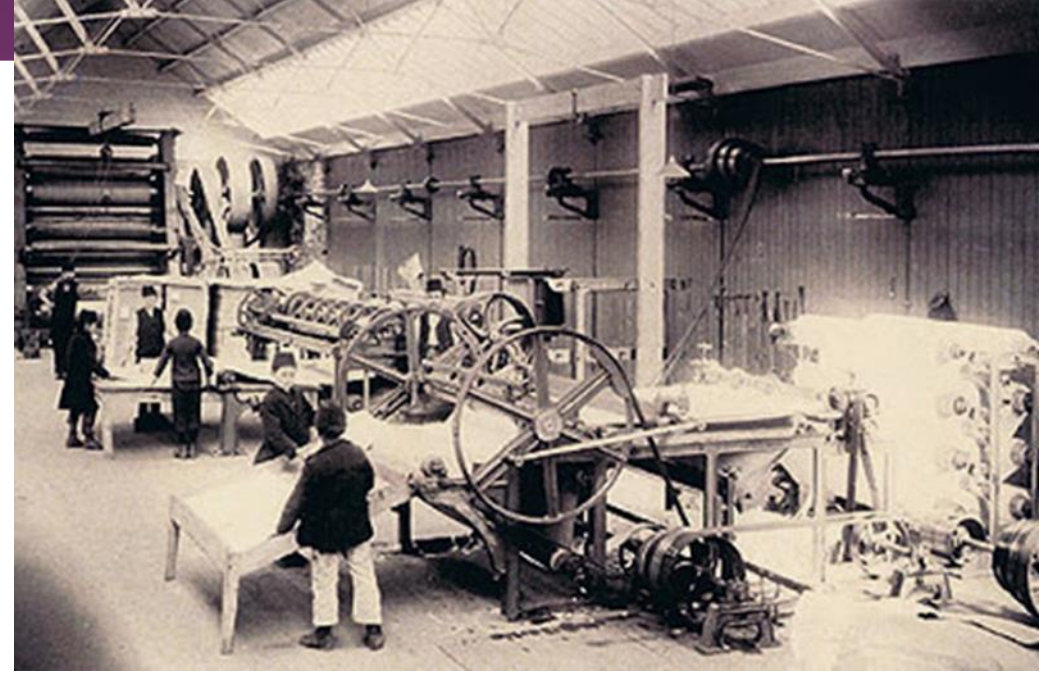

► Avrupa ülkeleri ile imzalanan **ticaret antlaşmaları ve uygulanan reformlar**, Osmanlı ekonomisinde büyük tahribata neden olmuştur. Bu tahribat, İçişleri Bakanlığının **1834 tarihli bir raporunda şöyle belirtilmiştir**: Gümrük kapıları ardına kadar açık tutulduğu devirde, **Avrupa'dan ithal edilen ipekli kumaşlar, Bilecik dutluklarının harap olmasına sebep oldu.**

1812'de Tırnova'da 3.000 olan dokuma tezgâh sayısı daha sonra 1.000'e; benzer şekilde 1821'de Üsküdar'da 600 olan el tezgâhı sayısı da 40'a düşmüştür.

► **Dokuma sanayisinin gerilemesi**
diğer sanayi kollarına da etki etmiş ve
memleket sanayisinin tekrar
canlanacağı ümidi kalmamıştır. O
zamandan beri de ülke hammadde
sağlayan bir memleket olarak
kalmıştır. **Batı'nın sanayi ürünlerine**
karşı ülke açık Pazar olmaya
mahkûm olmuştur.

***İlim müslümanın yitik malıdır,
nerede bulursa alsın.***

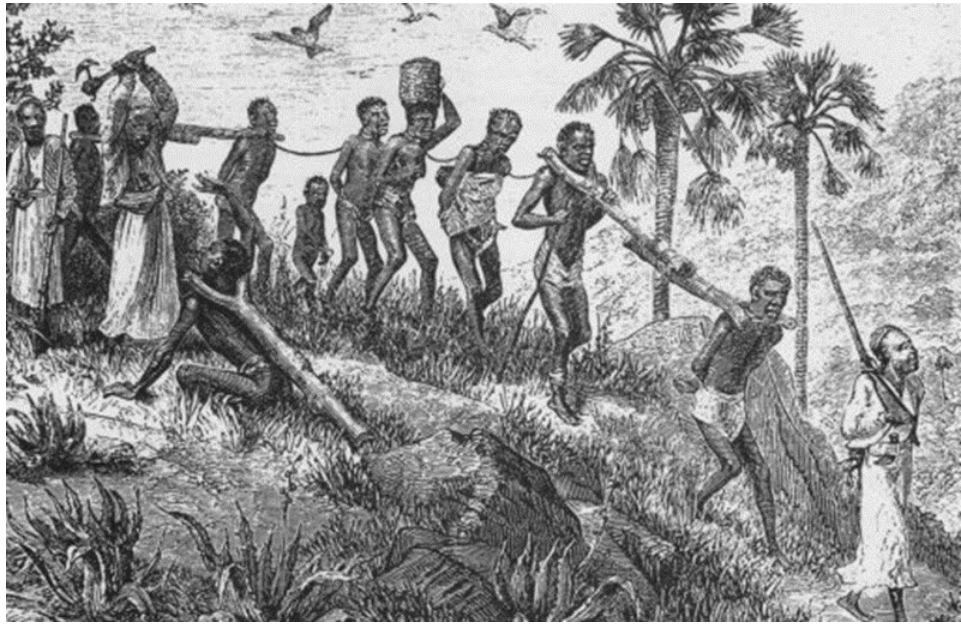
Hz.Muhammed (S.A.V.)

► Kapitalist Avrupa'nın Sömürgeciliği

- Sömürgecilik, eski çağlardan modern zamanlara gelene kadar farklı şekillerde uygulanmıştır. Günümüzde de devam eden sömürgecilik, XV. yüzyılın sonlarından itibaren sistemli bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. **Coğrafi Keşiflerle** Amerika kıtası gibi yeni topraklara ulaşan Avrupalılar, bu toprakları kısa zamanda istila etmiştir. Keşfedilen bölgelerdeki **yerli halklar katliama maruz kalmış** ve kültür varlıkları tamamen tahrip edilmiştir.

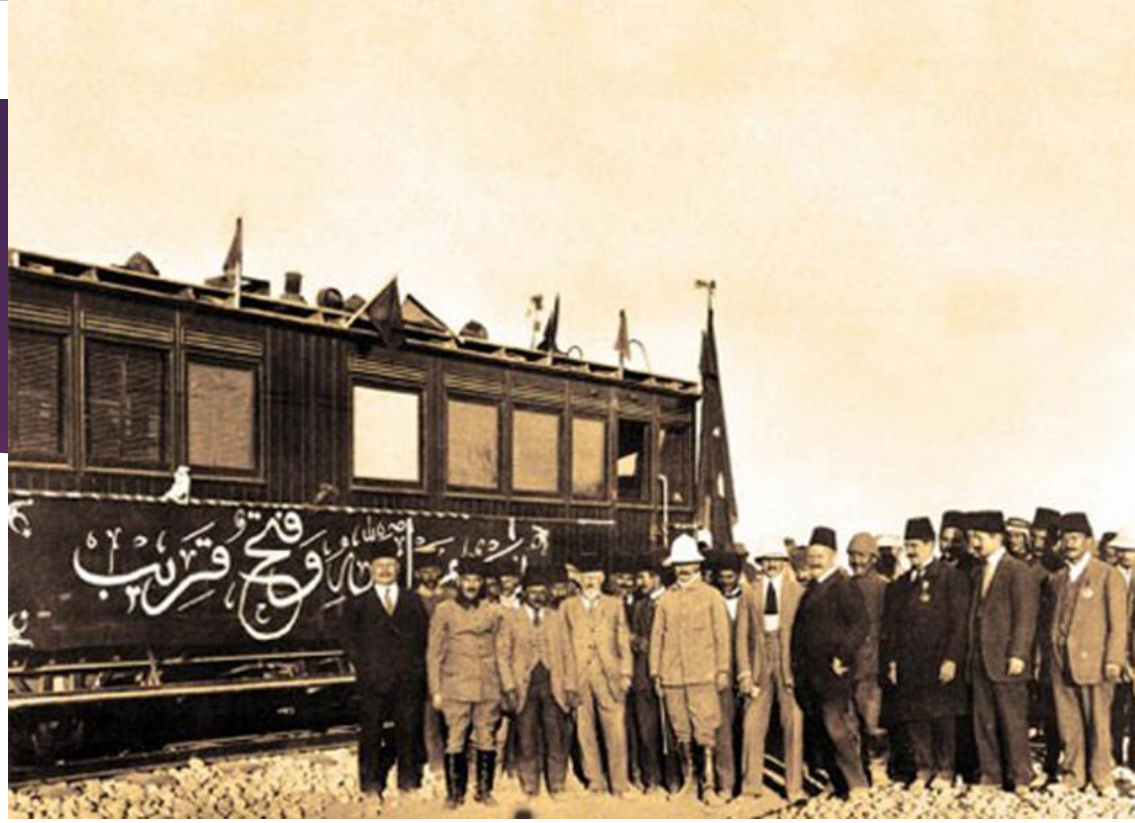

- Buralarda kurulan sömürgelerde, ihtiyaç duyulan işgücünü karşılamak için milyonlarca Afrikalı köleleştirilmiştir. **Kapitalizmin işgücü ihtiyacı, köle ticaretini ortaya çıkarmış ve Afrika'nın hür insanları Avrupalılar tarafından ticari bir mal hâline getirilerek kıtalar arası köle pazarlarında satılmıştır.**

- **İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar**; Sanayi Devrimi'nin etkisiyle sömürgeciliğe farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu ülkelerin kapitalist uygulamalarla ucuz ve fazla mal üretimi, dünya ticaret dengesini değiştirmiştir. Bu durum Avrupa'da **hammadde ve pazar sorununu** ortaya çıkarmış aynı zamanda Avrupa ülkelerini yeni pazarlar aramak zorunda bırakmıştır.

- Sömürgelerindeki pamuk, yün, kauçuk, buğday ve et gibi hammaddeleri ülkelerine taşıyan Avrupalılar; demiryolu malzemesi ve tekstil ürünleri gibi işlenmiş mamulleri ise bu bölgelerde pazarlamıştır. Bu sayede uluslararası pazarlar denetim altında tutulmuş ve ticaret, Avrupa'nın lehine işlemiştir

- Sömürgeleştirilen toprakların giderek genişlemesi, rekabetin daha da artmasına ve Avrupalıların önlemler almaya başlamasına sebep olmuştur. Ucuz hammadde teminine ve işlenmiş malların ihracına önem veren Avrupalılar, kendi pazarlarını yüksek gümrük vergileriyle korumuştur.

- Avrupa uyguladığı **kapitalist politikalar gereği; İran, Çin ve Osmanlı Devleti** gibi ülkelerin madenlerini ve tarım alanlarını işletmiş ayrıca buralarda liman ve demiryolu inşa etme haklarını alarak sömürgecilik politikalarını uygulamıştır. Avrupalılar yol ve demiryolu inşasında yerli halkları zorla çalıştırarak ülkenin insan kaynağını da kullanmıştır.

Çin; sömürgecilik politikaları sonucunda, Avrupalı devletler tarafından XIX. yüzyıl ortalarında bölüşülmüştür. Kâğıt üzerinde bağımsız bir devlet olarak görünen Çin'in gümrük hakları da dâhil olmak üzere tüm zenginlikleri sömürgeci devletler tarafından ele geçirilmiştir.

- **Küresel kapitalizm**, Avrupa’da aşırı sermaye birikimi meydana getirmiş, **İngiliz ve Fransız** yatırımcılar, fazla paralarını **Osmanlı Devleti** gibi ülkelere borç vererek değerlendirmiştir. Böylece Avrupalı devletler, borçlandığı ülkeler üzerinde **ekonomik nüfuz elde ederek** hem ürettikleri malları hem de nakdî sermayelerini değerlendirmiştir.

► Sanayi Devrimi'nin sağladığı teknik üstünlükle dünyaya egemen olan Avrupalılar, sadece ekonomik sömürüyle yetinmemiştir. Kendi uygarlıklarının üstünlüğüne inanan Avrupalı devletler, bu üstünlüğü dünyanın geri kalanına da yayma amacıyla asimilasyon hareketine başlamıştır. Önce misyonerler vasıtasıyla Hristiyanlığı dünyaya yaymaya çalışan Avrupalılar, ardından ticaret ve diplomasi alanında kendi dillerini zorunlu hâle getirerek yerli halkların dillerini asimile etmiştir.

► **Balta Limanı** ve sonrasında yapılan ticaret antlaşmaları ile Osmanlı Devleti hem **Batı'nın pazarı hâline** gelmiş hem de **Avrupalıların sermayesini değerlendirdiği** bir ülke olmuştur. Osmanlı topraklarına giren yabancı sermaye, Osmanlı Devleti'nin gelişimine katkı sağlamayı amaçlamamıştır. Yabancı sermayenin amacı **Osmanlı Devleti'nin kaynaklarını ele geçirmek** olmuştur.

► Ayrıca yabancı sermaye sahipleri Osmanlı Devleti'nde Avrupa ülkelerine rakip olabilecek **fabrikalar kurmaktan** da kaçınmıştır. Osmanlı'nın iç pazarlarına nüfuz etmek isteyen Avrupalılar, bunun önünde en büyük engel olarak **ulaşım yetersizliğini** görmüştür.

- Bu nedenle başta İngiltere olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri iç pazarlara mal taşımak için demiryolu ağının kurulması üzerinde durmuştur. Böylece yabancı mallar iç pazara ucuz fiyatla ve kolayca taşınmış, o bölgelerin hammadde ve tarım ürünleri de Avrupa'ya nakledilmiştir. Bu amaçla İngilizler, İzmir-Aydın demiryolunu inşa etmiştir (1857). Yine aynı amaçla Almanlar da Bağdat-Basra üzerinden demiryoluyla tüm Doğu'ya açılmayı düşünmüştür.

tariheglencesi

Kanalıma abone olup, destek olabilirsiniz.